

Venczel József erdélyi társadalomkutató munkássága¹

Tisztelt Ünneplő Közönség, Hölgyeim és Uraim!

Aki a következő percekben Önök előtt e megtisztelő elismerésben részesül, **a két világháború közötti erdélyi magyar szociológia, társadalom- és művelődéspolitikai talán legkiemelkedőbb egyénisége**. *Benkő Samu* akadémikus szerint Venczel Józsefben az ottani „*magyar művelődés egyik legmarkánsabb, ellentmondásosságában is jelentős életművet kigyöngyöző alkotóját*” tisztelhetjük. Amit a népéért a sajnálatosan rövid termékeny életszakaszában felmutatott, joggal nevezte egy másik jeles kortársa Apáczai Csere János-i tettnek.

1913-ban, Csíkszeredában született, középiskolai tanulmányait a ma Márton Áron nevét viselő katolikus főgimnáziumban végezte. Már tizenhét éves korában megnyerte „*A magyar falu XIX. századi irodalmunkban*” c. dolgozatával az Erdélyi Helikon irodalomtörténeti pályázatát, amely tény egy életre meg is határozta elkötelezettségét a falvak népe mellett. 1930-tól a kolozsvári tudományegyetem joghallgatója, egyidejűleg a kincses város Lyceum Könyvtárában dolgozott. 1935 és 1940 között az Erdélyi Iskola c. folyóirat technikai szerkesztője meg az ifjúságnevelési rovatát is vezette. Az 1935-ben megindult első, majd a Makkai László Magyarországra távozása után a következő évben átalakított Hitel – amelyet e grémium negyed évvel ezelőtt ugyanezen díjjal ismert el – és a belőle kisarjadt mozgalom fő ideológusának és tényleges vezetőjének Venczel Józsefet tekinthetjük.

1938-1945 között az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (az EGE) statisztikai és birtokpolitikai ügyosztályvezetőjeként is dolgozott. 1941-ben ő vezette a legnagyobb szabású, monografikus igényű táj- és népkutatást Erdélyben, Bálványosváralján, de egyben a korabeli Magyarországon is. Venczel az EGE keretében harmincfős kutatócsoport élén, résztanulmányokban, majd kötetben² dolgozta föl a magyarság számára végletesen diszkriminatív romániai földreform kérdéskörét. 1940-45-ig a Teleki Pál Intézet tagjaként működött Erdélyi Tudományos Intézet tanára, később egyben az ügyvezető igazgatója. A háború után alakult Bolyai Tudományegyetem egyik alapítójaként, a jogi és közgazdasági karon a statisztikai tanszék élén tevékenykedett az első két esztendőben.

Az áldott emlékü Márton Áron római katolikus püspök vezetésével az 1947. évi párizsi békekonferencia magyar küldöttsége számára memorandumot szerkesztettek. A szülőföldje ismételt elszakításának a megakadályozása érdekében a memorandum etnikai térképét Venczel József készítette. E „bűnét” az új hatalom sohasem felejtette el. Először megfosztották a katedrájáról: 1948-tól az Erdélyi Múzeum Egyesület történeti levéltárát rendezte már főlevéltárosi minőségben.

1950-ben, a püspök elleni koncepció perben őrizetbe vették, majd másokkal együtt elítélték. Tizenegy évet töltött embertelen körülmények között különböző börtönökben, ahonnan megromlott

¹ Laudációként elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében 2012. szeptember 22-én, Venczel József Magyar Örökség Díjának átadása alkalmából

² Az erdélyi román földbirtokreform. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1942.

egészségi állapotban szabadult. Ezután még további nyolc esztendeig csak méltatlan kottamásolói és kerámiafestői munkát végezhetett. Élete utolsó időszakában volt módja csak visszakerülni a tudomány közelébe: az akkor már Babeş–Bolyai névre keresztelt egyetem szociológiai tanszékén alkalmazták egy falukutatói anyag munkálatainál. Halála előtt még megadatott neki, hogy a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztési módszerét kidolgozza, majd összeállítsa az abba bekerülő címszavak jegyzékét. 1972-ben visszaadta lelkét a Teremtőjének.

Egész tevékenységében az önismereti, hungarológiai indíttatású kutatás szociális, művelődési és értelmiségnevelő programmal párosult. A tudomány nála sohasem öncél volt, hanem a cselekvést megalapozó eszköz, amely mellé még egy nagyon tiszteletre méltó morális alapállás, küldetéstudat adta a többletet. Felfogásában **a művelődéspolitikáé egyenértékű a gazdaságpolitikával, elsődleges célja a nemzetvédelem.** Az evolúció, a lassú, de tudatos építkezés híve volt, a hitelesek Széchenyi, Szekfü, Németh László példának tekintő reformszemléletével összhangban. Össze tudta egyeztetni a megőrizve haladást, a cselekvést és a hagyománytiszteletet: a család, a faluközösség, az iskola, az egyház, a civil szerveződések, a nemzet, vagyis az elsődleges és másodlagos közösségek szerepének a párhuzamos szem előtt tartása, a társadalmi szolidaritás kereszténydemokrata alapelve mind-mind átszövi Venczel gondolati és gyakorlati rendszerét. *Transzilvanizmusában* mindez jól megfér az együtt élő népek és hitvallások tiszteletével.

Az elmondottak nyomán nem lehet kétséges, hogy Venczel József életművét a mindenkori magyar szellemi örökség kimagasló alkotóelemeként kell számon tartanunk.

Székelly András Bertalan